

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE FILOSOFIE ȘI PSIHOLOGIE
„CONSTANTIN RĂDULESCU-MOTRU”

**STUDII DE ISTORIE
A FILOSOFIEI ROMÂNEȘTI**

II

Coordonator: Viorel Cernica

Ediție îngrijită de: Mona Mamulea

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

București, 2007

FANU DUȚULESCU: AUTORUL PRIMULUI DICȚIONAR ROMÂNESC DE FILOSOFIE

MARIN DIACONU

Fără îndoială că marii gânditori sunt aceia care potențează într-un plan superior virtualitățile filosofice ale neamului și tot ei sunt aceia care dau seamă, în fața Spiritului universal, de virtuțile speculative ale românilor.

În decurs de trei veacuri, a trebuit să refacem și să ne apropiem drumul și ascensiunea spiritului filosofic universal, desfășurat prin vreo două milenii și jumătate de aventură a gândului speculativ. Într-o astfel de fenomenologie istorică, de-abia în a doua etapă a epocii moderne româniei au putut da un creator de sistem filosofic cum este Vasile Conta. Pentru ca, în etapa clasică a filosofie autohtone, aceea dintre cele două războaie mondiale, să avem o pleiadă de gânditori originali, cu mari creații în toate domeniile filosofiei ori ale disciplinelor cu caracter filosofic.

În acea durată triseculară – și îndeosebi în cadrul epocii moderne și al celei contemporane –, învățământul filosofic, de la cel universitar la cel liceal, a contribuit hotărâtor la promovarea cunoștințelor filosofice și la orientarea către creația originală, autohtonă.

Peisajul filosofic românesc are culmi speculative ilustrate de Titu Maiorescu, C. Rădulescu-Motru, Nae Ionescu, Mircea Florian, Lucian Blaga sau Constantin Noica și, totodată, o bogăție vie de conținut, prin contribuțiile multor zeci de autori, profesori sau promotori ai ideilor speculative, în modalitatea manualului, a studiului ori a cronicii ideilor filosofice.

De o veritabilă viață filosofică românească se poate vorbi de-abia în momentul spiritual interbelic, cu prelungirea lui până în 1947. În modalități specifice, numeroși gânditori contribuie la creația originală cultă și, totodată, la formarea conștiinței filosofice românești.

Dacă, în genere, marii creatori sunt cunoscuți publicului intelectual prin manuale liceale sau universitare, prin editări ori reeditări succesive – accentuate în anii '90 și în acești ani ai noului mileniu –, iar dacă gânditorii importanți sunt cunoscuți profesioniștilor ce văd idei și le promovează, există și o categorie de gânditori care și-au adus o anume contribuție la viața filosofică autohtonă și care nu sunt cunoscuți, cât de cât, decât specialiștilor în istoria filosofiei românești.

Dintr-o astfel de grupare – neordonată, desigur – îl aduc în atenția cititorului de azi pe un profesor liceal de filosofie, Fanu Duțulescu, care este autorul primului dicționar de filosofie proiectat și elaborat de un român.

Ștefan Duțulescu – cel care va semna Fanu Al. Duțulescu – s-a născut în anul 1898, pe strada Cherestegiilor din București. Aici a urmat cursurile școlii primare (la Școala nr. 11) și cele secundare și liceale, la Liceul „Mihai Viteazul”; iar cele universitare, în cadrul Facultății de Filosofie și Litere. Este absolvent al acestei facultăți, la sfârșitul anului școlar 1920–1921. Profesori i-au fost: C. Rădulescu-Motru, P.P. Negulescu, I.A. Rădulescu Pogoneanu, ș.a. Iar dintr-o listă a absolvenților din 1921, mai amintesc pe: Colan Nicolae, Munteanu Vasile (viitorul Basil Munteanu), Petre Drăghici (și despre el se știe mult prea puține lucruri...), Teculescu Horia, Gherghel Ioan, Beldie Constantin, Botez Ioachim, Rally Alexandru, Cioflec Silvestru (profesorul de filosofie al lui Mihai Șora...) ș.a. – fără a putea preciza acum cu care dintre colegii lui de facultate Duțulescu a fost mai apropiat.

În 1922, pe când era deja profesor, Ștefan Duțulescu absolvă și Facultatea de Drept din București.

După o peregrinare – scurtă – ca profesor de limbă română și filosofie la Școala Normală din Caransebeș și la Liceul „Al. Papiu-Ilarian” din Tg. Mureș, Ștefan Duțulescu ajunge la Craiova – unde va rămâne până la sfârșitul vieții (și dincolo de ea...)

În decursul a peste cinci decenii, Fanu Duțulescu a fost profesorul a numeroase serii de liceeni, cercetător pasionat al lumii adolescenților, popularizator al filosofiei și al ideii naționale prin conferințe publice ori prin articole de gazetă, autor dramatic jucat pe scena Teatrului Național din Craiova; el este autorul primului dicționar românesc de filosofie, iar în ultimele trei decenii ale vieții a lucrat – neobosit și cu spor – la alte trei dicționare (rămase în manuscris).

Fanu Duțulescu a murit la Craiova, în 1977.

Din toamna lui 1922, Fanu Duțulescu este profesor la Colegiul „Carol I” din Craiova; prin ani, el a profesat simultan sau succesiv la câteva școli: Liceul „Frații Buzești”, Școala Normală de Băieți „Ștefan Velovan”, Școala Secundară de Fete Gradul II „Elena Cuza”, Școala Superioară de Comerț, Seminarul Teologic și Institutul Ortodox de Fete. Iar disciplinele pe care le-a predat au și ele o sferă largă (ca și profilul facultății absolvite): filosofie, psihologie, logică, pedagogie, instrucție civică și chiar istorie, geografie ori istoria artelor.

După susținerea examenului de capacitate, în 1923, se titularizează la Craiova, pentru decenii. Ca o răsplată a activității didactice exemplare, în 1965 i s-a conferit titlul de profesor emerit.

Duțulescu a fost un profesor deosebit de activ în viața școlii și foarte apropiat de elevi. O fotografie ni-l înfățișează în mijlocul echipei de oină a Școlii Comerciale de Băieți din orașul de pe Jiu.

La începutul anului școlar 1939–1940, împreună cu colegul Alex N. Papagheorghe, adresează câteva gânduri elevilor prin mijlocirea „Revistei elevilor Liceului «Frații Buzești»”, prin care îi îndeamnă ca, prin simțirea, înțelegerea și fapta lor, să se înalțe către „idealul etic național”, atât de necesar în vremuri profund tulburi. Pentru realizarea unui astfel de ideal etic, se cer înfăptuite patru principii: „*principiul demnității personale și naționale*”, cel al *responsabilității*, cel al *solidarității*, prin datorie, supunere, sacrificiu și eroism, și „*principiul dreptății legale și morale*”.¹

Profesorul Duțulescu știe să îmbine armonios activitatea didactic-profesională și civic-cetățenească cu aceea de cercetare științifică.

Se știe că în anii '30, îndeosebi prin coordonarea profesorului Rădulescu-Motru și a Laboratorului de psihologie experimentală al Universității din București, a luat o mare amploare investigarea dimensiunii psihice și a celei psihico-sociale a elevilor și a studenților.

În cadrul unei asemenea acțiuni, profesorul Fanu Duțulescu organizează laboratoare de psihologie la Liceul „Frații Buzești”, Colegiul Național „Carol I” și la Liceul de Fete al Societății Ortodoxe din Craiova. Prin mijlocirea lor, el investighează vreme de șapte ani, între 1937 și 1943, profilul psihic al elevilor. Rostul investigării are ca obiectiv nemijlocit o mai bună cunoaștere a elevilor cu care lucrează la clasă, a preocupărilor lor școlare și extrașcolare, a relațiilor intrafamiliale și interpersonale, precum și o cunoaștere a lumii adolescenței aceluși moment spiritual-istoric.

După organizarea laboratoarelor, profesorul aplică testul de inteligență logico-globală Lahy-Nestor la 2241 de subiecți din clasele I–VIII. Rezultatele prelucrării, analizei și interpretării sunt publicate sub titlul *Organizarea studiului științific al școlarului*, într-un amplu studiu apărut în „Analele de psihologie”².

În paralel, pe un grup de 3500 de subiecți (băieți din clasele I–VIII – deci întreaga sferă, pe clase, a învățământului liceal), înfăptuiește o altă cercetare: de data aceasta, cercetătorul-profesor este interesat de viteza gândirii, prin aplicarea aceluiași test Lahy-Nestor. Rezultatele sunt tipărite în studiul *Ritmul gândirii elevului la liceu*, apărut în aceleași „Anale de psihologie”³.

Profesorul Rădulescu-Motru nu doar a găzduit cele două studii în „Analele de psihologie”; celui de al doilea i-a făcut o elogioasă prezentare într-o prestigioasă publicație a vremii⁴.

Alături de manifestarea psiho-pedagogică, în anii '40, personalitatea în plin avânt a lui Fanu Duțulescu se revarsă și într-alte modalități, complementare: cea literară și cea filosofică.

¹ *La început de an școlar*, în „Revista elevilor Liceului «Frații Buzești»”, an. I, nr. 1, 15 aprilie 1940, p. 1.

² Vol. IX, 1942, p. 127–206.

³ Vol. X, 1943, p. 284–299; cu un rezumat în limba franceză, p. 299–303.

⁴ Vezi C. Rădulescu-Motru, *Ritmul inteligenței elevului de liceu*, în „Revista Fundațiilor Regale”, an XII, nr. 1, 1 ianuarie 1945, p. 228–229.

După o experiență literară cu o culegere de sonete, Duțulescu s-a încercat și în dramaturgie, cu piesele *Emancipata și Slăbiciune și păcat*. Ambele au fost reprezentate în premieră pe scena Teatrului național din Craiova. Cea dintâi este o comedie de moravuri, iar cea de a doua a avut premiera în prima zi de Paști din primăvara lui 1945 (cu o cronică teatrală în „Înainte”, 13 mai 1945) și a fost tipărită în același an sub pseudonimul Ștefan-Fanu (reprezentarea făcându-se sub același pseudonim).

Fanu Duțulescu este și rămâne (deocamdată...) autorul primului și singurului dicționar filosofic elaborat de un gânditor autohton în etapa clasică a filosofiei românești, aceea dintre cele două războaie mondiale.

Dicționarul filosofiei (Înțelesurile a 1300 termeni) este o lucrare metafilosofică de maturitate a gândirii noastre, proiectată și realizată de profesorul de filosofie craiovean după o experiență didactică de peste două decenii. Încă de „prin 1925” a început să se documenteze și să întocmească fișe pentru ceea ce avea să fie acest dicționar – mărturisirea autorului, peste două decenii de la tipărirea lui.

În timpul rotitor, fapta istorică a lui Fanu Duțulescu a fost precedată și pregătită – chiar dacă autorul nostru nu suflă o vorbă despre vreun model – de o *Enciclopedie filosofică*, a lui Pârăianu. Astfel că cea dintâi lucrare sistematic-alfabetică de metafilosofie este înfăptuită de avocatul craiovean I.C. Pârăianu, cel care, în 1930, reușește să tipărească o *Enciclopedie filosofică*⁵.

Autorul acestei enciclopedii încearcă și este convins că prin ea „plinesc un gol în publicațiunile de asemenea natură, cari lipsesc cu totul în țara noastră” – precizează el în *Introducere*, încă din prima frază⁶.

Pârăianu proiectează o vastă *Enciclopedia filosofică*, în care intenționează să prezinte „diferitele sisteme și doctrine filosofice, diferitele școli și teorii, prin care s-a tins a se rezolva marele necunoscut ce stăpânește imensitatea și în care mintea omenească rămâne o făclioară în noapte, de la care va porni poate lumina completă”⁷.

Deși era încrezător că va duce la bun sfârșit un asemenea proiect, gânditorul sistematizator a reușit să ne dea nu *Enciclopedia...*, ci o *Enciclopedie...* Această *Enciclopedie filosofică* „pune la îndemâna tuturor materialul atâtor generații trecute, clasat, ordonat, condensat și uneori explicat. În filele ei, oricine va găsi o chestiune care să-l intereseze, diletantul un ansamblu filosofic, care să-i pună la îndemână esența gânditorilor din toate timpurile, iar omul de specialitate unele chestiuni, pe care n-a avut timpul să le citească sau posibilitatea să le afle”⁸.

În continuare, Pârăianu – în linia lui Fr. Paulsen, din a cărui *Introducere în filosofie* (tradusă în limba română) citează – prezintă deschiderea către filosofie a oricărui om, de la cel primitiv la cel superior, și, totodată, modul în care filosofia „deschide noi orizonturi, nebănuite până atunci”⁹.

⁵ Craiova, Editura Ramuri, 204 p.

⁶ I.C. Pârăianu, *lucr. cit.*, p.3.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*, p. 4.

⁹ *Ibidem*, p. 6.

În cele peste 200 de pagini, Pârăianu prezintă principalii termeni filosofici, în înțeles larg, de la metafizică, ontologie ori istorie a filosofiei, până la metodologie, logică, etică, psihologie și alte discipline cu caracter filosofic. În total, *Enciclopedia...* cuprinde 173 de termeni. După modelul – clasic, de-acum – al dicționarelor filosofice occidentale, autorul definește și comentează principalii termeni, de la cei ontologici: cauzalitate, conștiință, fatalism, idee, substanță, materie, metafizică, timp, spațiu ș.a., la cei gnoseologici și logici: judecată, sorit, dilemă, organon, silogism etc., cu o mare atenție pentru cei psihologici: atenție, memorie instinct, temperament, vis, voință, la cei etici: destin, egoism sau altruism, și până la personalități înscrise în istoria filosofiei universale, precum: Aristotel, Brahma, Descartes (și cartezianism), Th. Hobbes, Kant (și kantianism), Spinoza, Rousseau ș.a.; chiar și câteva lucrări fundamentale: *Critica rațiunii pure* și *Critica rațiunii practice* ale lui Kant sau *Lumea ca voință și reprezentare* (a lui Schopenhauer).

Lipsește totuși filosofi importanți precum: Thales, Heraclit, Lucrețiu, Leibniz, Hegel ori Marx.

Din regionalul filosofiei românești este prezentat – într-un chip surprinzător – doar Christescu Ștefan, căpitan și „genial” năstrușnic, despre care azi mai aflăm doar dintr-o însemnare memorialistică a lui Mircea Vulcănescu (retrăind atmosfera de la „Fundatie...”) și din prezentarea pe care harnicul și talentatul Stan V. Cristea i-o face în *Dicționarul scriitorilor și publiciștilor teleormăneni*¹⁰.

Dacă lipsesc termeni precum gnoseologie, cogito sau morală, în schimb este prezentată *Teoria ondulațiunii universale* a lui Vasile Conta.

Pentru o serie de termeni, îndeosebi pentru importantele categorii filosofice, după fixarea etimologiei și enunțarea definiției, autorul ne dă o sintetică privire enciclopedică, într-o desfășurare istorică. Spre exemplu, *binele* este trecut prin viziunea lui Zenon, a stoicilor, a lui Cicero, Aristotel, Spinoza, Goethe, Kant, Schopenhauer ș.a.

Autorul dovedește o bună cunoaștere a multor filosofi români și citează din: B.P. Hasdeu, I. Nisipeanu, Vasile Conta, Titu Maiorescu sau C.I. Năvârlie.

Revenind la *Dicționarul filosofiei* al lui Fanu-Al. Duțulescu (cum apare semnătura pe carte), obiectivul central al autorului – mărturisit în *Cuvânt introductiv* – este să dea „o orientare generală în Filosofie, străduindu-ne să ușurăm înțelegerea termenilor consacrați în exprimarea gândiri filosofice”¹¹.

Desigur, sfera termenilor este determinată de conținutul conferit – prin consens spiritual – în acea vreme conceptului de filosofie și de modalitatea dialectică de prezentare a filosofiei în învățământul românesc interbelic, de la cel liceal și cel normal până la cel universitar. Reamintesc că înțelegerea conceptului de filosofie la noi este în acord cu modul în care este conceput tradițional în învățământul european; iar la noi se impune și mai pregnant această modalitate a filosofiei întemeiate pe

¹⁰ Alexandria, Editura „Rocriss”, 2005, p. 107–108 (ed. I: 1996).

¹¹ *Dicționarul filosofiei (Înțelesurile a 1300 termeni)*, Craiova, Scrisul Românesc [1945], p. V.

știință, pe psihologie în mare măsură, după modelul vehiculat în acele decenii de Rădulescu-Motru și edificat într-un sistem filosofic original.

Așadar, punctul de pornire spiritual-speculativ în conceperea și înfăptuirea *Dicționarului...* este conținutul pe care el îl conferă conceptului de Filosofie. Fără intenția și pretenția de a fi original – orice dicționar înregistrează, consemnează, fixează și ne transmite starea *reală* a obiectului care este filosofia însăși –, autorul precizează – atât în *Cuvânt introductiv*, cât și la termen – că obiectul filosofiei este „existența în sine – primele și ultimele Principii ale tuturor existențelor –, deci Universul întreg, care este unul, cu toată complexitatea existențelor lui”¹².

Altfel spus, gânditorul pornește de la existența integrală, unică și unitară în diversitatea ei, a cărei problematică centrală este aceea a raportului dintre unu și multiplu. Unicitatea existenței și unitatea formelor de existență își au reflexul în aceea că „Filosofia este una singură”.

Singularitatea filosofiei este dată și de singularitatea cosmică a ființei umane. În raport cu omul, filosofia este o necesitate speculativă a spiritului uman și, totodată, are ca finalitate orientarea înalt și profund conștientizată a omului în fața vieții. Aici am pus în alți termeni viziunea autorului, exprimată astfel: „*filosofia este o necesitate a gândirii, structuralizată adânc în organizarea omului*”¹³, iar „scopul ei este să fixeze semnificația și prețul vieții, călăuzind omul către rolul ce-l are: de a se spiritualiza pe sine și Universul în care viețuiește”¹⁴.

În funcție de acest mod de a înțelege filosofia se desfășoară – structurat formal-alfabetic – întregul conținut al *Dicționarului...*

Refăcând conținutul – fenomenalizat prin termeni – în ordinea configurativă sistematică, constatăm că avem o întreagă arhitectonică filosofică, una cu caracter enciclopedic, și care pornește de la prolegomenele metafilosofice – în frunte chiar cu conceptul de Filosofie –, se edifică prin fundamente ontologice, cosmologice și gnoseologice, înstăpânește domeniul istoriei filosofiei și își armonizează terminologic discipline cu caracter filosofic, precum logica, estetica, antropologia filosofică, filosofia științei, se prelungește în și aduce din câmpul științei și cel al literaturii, al artei, importante fapte științifice și, respectiv, semnificative valori artistice ori religioase, cărora le dezvăluie semnificații filosofice, și își desăvârșește demersul printr-o încoronare în planul etic.

Dacă cercul termenilor metafilosofiei este discutabil, întrucât avem de-a face cu o ochire și o sinteză metateoretică (oricum: absolut, eclecticism, metafizică, problemă, prolegomene, propedeutică și alți câțiva doar aici sunt circumscriși), sfera terminologiei ontologice este mult mai bogată (peste o sută), dintre care amintesc: accident, atribut, calitate, cantitate, cauză, contingent, durată, efect,

¹² *Ibidem*, p. 101.

¹³ *Ibidem*, p. VII.

¹⁴ *Ibidem*, p. VIII.

existență, fenomen, geneză, idee, indeterminism, lume, neant, necesar, obiect, ordine, predestinare, primordial, real, spațiu, timp, viață ș.a.

Strâns legată de ontologie este ceea ce pe atunci era filosofia cosmologică (cu vreo 50 de termeni), din sfera căreia sunt prezentați: ateism, cosmogonie, demiurg, emanatism, energetism, heliocentric, hilozoism, microcosmos, moleculă, monadă ș.a.

În prelungirea lor sunt termeni care țin de filosofia religiei, precum: brahmanism, budism, credință, deism, dogmă, fanatism, grație, idolatrie, mistică, omnipotență, providență, sacrificiu, tabu ori viață viitoare.

Gnoseologia sau teoria cunoașterii (cum, de altfel, o numește și Duțulescu) este, și ea, deosebit de bogată terminologic (vreo 60 de termeni) – marea majoritate a lor venind din istoria filosofiei, ei ținând de sistemul categorial al limbajului gnoseologic actual.

Pentru filosofia științei am identificat vreo 15 termeni, cum sunt: darwinism, evoluție, filogenie, geotropism, mutaționism, selecțiune, simbioză, transformism, vitalism etc.

Înrudiți cu aceștia sunt cei ce țin de filosofia limbajului, precum: aforism, alegorie, barbarism, etimologie, idiotism, maximă, sinonim ș.a.

O mențiune specială pentru *batologie* (azi abandonat), descris astfel: „Cuvinte inutile întrebuințate, fie că se repetă aceeași idee fără să fie necesară înțelegerii întrebuințarea aceasta de mai multe cuvinte (*Beția de cuvinte*, T. Maiorescu)”¹⁵.

Din domeniul filosofiei sociale (sau al filosofiei sociologiei – cum îi zice uneori Duțulescu) sunt definiți: bolșevism, capitalism, comunism, minimalism, sindicalism, socialism, solidarism ori utopie. Politologia este vitregită, căci sunt reținuți doar câțiva termeni, cum sunt: democrație, despotism sau suveran. Iar din limbajul sociologic vin vreo 15 termeni.

Logica are un sistem categorial suficient de bine așezat prin secole și milenii, și autorul ordonează termenii alfabetic, acolo unde le este locul. Am numărat vreo 125 – dintre care nu amintesc nici unul aici (fiind suficient de bine cunoscuți cititorului). Poate că unii nu sunt suficient de „logici”, precum aberație, canonum (ieșit din uz), divers, univoc ș.a.; iar unul, precum criteriologie (desigur, și criteriu), poate că ar trebui redescoperit de vâlul uitării...

Metodologia este încă deosebit de vie, chiar cu această denumire, prin peste 50 de termeni, de la acromatic și amprentologie, prin biografie, exegeză sau maieutică și până la taxinomie și variație concomitentă.

Dacă din pedagogie se aduc doar cinci-șase termeni, psihologiei îi sunt rezervați aproape 200, cu o prea mare deschidere către psihiatrie. În schimb, lipsesc aproape complet cei de psihologie socială și de psihotehnică.

Etica este și ea bogată în termeni explicați. Dintre cei vreo 50, amintesc: altruism, amoral, ascetism, ataraxie, binele, egoism, eudemonism, fericire, meliorism, optimism, pesimism, prudență, utilitarism ori virtute.

¹⁵ *Ibidem*, p. 26.

Estetica este abia tolerată, cu: frumos, pascalism, ritm, simbolism, stil sau sublim.

Iar axiologia, abia în curs de constituire pe la noi (*Introducerea în teoria valorilor* a lui Vianu apăruse în 1942, iar *Filosofia valorii* a lui Petre Andrei – teză de doctorat susținută în 1918 – va fi tipărită în 1945), este semnalată doar prin termeni centrali, cel de axiologie și cel de valoare.

O serie de termeni sunt parazitari într-un dicționar de filosofie. Așa sunt câțiva despre drept (administrativ, civil, comercial, legalitate, obligațiune etc.) și câțiva de economie politică (avuție, capital, diviziune a muncii ori neoliberalism). Probabil că ei au fost introduși pentru a fi înțelese acele elemente de instrucție civică predate în liceu în acei ani.

Unii termeni sunt folosiți tot mai rar în comunicarea filosofică românească actuală. Dacă limbajul filosofic tradițional era mai legat de limbajul cotidian – gânditorii originali sau traducătorii străduindu-se să evidențieze virtuți filosofico-speculative ale limbajului popular, în ultima jumătate de secol s-a tins către forme împrumutate cândva ca neologisme sau către termeni mai puțin echivoci. În comunicarea filosofică, azi nu se mai întrebuintează: accident, ocazie (a rămas totuși ocazionalismul...), mecanism (a rămas: mecanicism), nativism, rădăcină, scrupul, suflet și alții. De exemplu, în dicționar, *nativism* este definit (în filosofia cunoașterii) ca „teoria care afirmă existența ideilor înnăscute în conștiință” – și de îndată autorul precizează că este sinonim cu *ineism* (cel pe care îl folosim astăzi).

Fanu Duțulescu armonizează teoreticul cu metodologicul, înalt speculativul cu profundul adevăr științific, aspectul teoretico-filosofic abstract cu modalitatea de înțelegere a celui aflat în proces de spiritualizare filosofică.

Desigur, nu orice termen este cu ușurință înțeles de orice cititor, indiferent de nivelul de cunoștințe artistice, științifice ori chiar filosofice. Nici profesioniștii domeniului (larg) al filosofiei nu rețin întreg conținutul și întru totul adecvat al mulțimii, al diversilor și chiar al diferiților termeni (așa-zisi) filosofici.

Or, rostul dicționarului este de a iniția, a călăuzi pe începători ori de a reaminti aspecte, nuanțe uitate de cel adâncit într-un anumit domeniu al filosofiei sau, mai ales, într-o disciplină cu caracter filosofic.

Față de sfera terminologică din *Enciclopedie filosofică* a lui Pârăianu, Fanu Duțulescu mărește numărul termenilor impresionant de mult (față de cei 173). El integrează, firesc, aproape toți termenii pe care i-a descris Pârăianu (cu excepția câtorva, neimportanti sub aspect speculativ: creier, demnitate – termen pe care nici azi nu-l avem complet recuperat pentru filosofia românească! –, esenieni, Kapila, migrațiune și moarte – dacă am comparat exact) și adaugă peste o mie.

În cei 1300 de termeni – număr care apare în subtitlul lucrării –, avem 1260 de categorii, cărora li se adaugă prezentarea a 40 de filosofi străini.

Îndată după *Cuvântul introductiv*, autorul ne dă indicele alfabetic al termenilor (1260). Al doilea indice alfabetic cuprinde numele filosofilor citați în

lucrare, cu indicarea locului terminologic. Sunt 417 nume, de la Abelard la W. Wundt. Întâlnim și nume de „gânditori” precum: Apell, Balzac, Mendel ș.a., mulți dintre ei suficient de îndepărtați de filosofia speculativă.

Printre cei 417, dintre români sunt amintiți doar: Vasile Conta, B.P. Hasdeu, Titu Maiorescu, dr. G. Marinescu, I. Mihălcescu, C. Rădulescu-Motru, C.I. Parhon, Al. Posescu, N. Vaschide și A.D. Xenopol.

Cel de-al treilea indice alfabetic cuprinde „filosofi străini publicați în *Antologia filosofică*” a lui N. Bagdasar, Virgil Bogdan și C. Narly. Este o antologie din care nu a apărut decât volumul I (chiar în două ediții), doar cu filosofi străini.

Într-o jumătate de pagină, autorul dicționarului rezumă contribuția filosofului respectiv în problema cosmologică, cea epistemologică, cea morală, cea religioasă ori cea sociologică.

Iar cel de al patrulea indice cuprinde numele filosofilor români (grupați tematic), așa cum sunt prezentați în *Istoria filosofiei moderne*, vol. V, *Filosofie românească*, semnată de N. Bagdasar (pentru filosofie) și de Traian Herseni (pentru sociologie).

După identificările de până acum (și consemnate în fișe) – desigur, incomplete –, *Dicționarul...* lui Fanu Duțulescu a fost semnalat de Joseph de Saxa, în „Poporul”¹⁶.

Revoluția filosofică din 1848 a făcut ca *Dicționarul filosofiei* al lui Fanu Duțulescu să cadă în anonimat și în uitare (vigilantul cenzor de la începutul etapei socialiste nu l-a uitat și l-a trecut printre cărțile de la fondul secret sau interzis; vezi *Gândirea interzisă*¹⁷), să nu fie folosit de elevi, studenți în filosofie ori intelectuali – așa cum a căzut și *Antologia...* lui Bagdasar, și multe alte lucrări de introducere în metafizică.

Peste aproape un deceniu de la tipărirea *Dicționarului...* lui Duțulescu se va traduce un dicționar din limba rusă; peste un alt deceniu și jumătate, va apărea un dicționar de filosofie elaborat de un colectiv de universitari și cercetători români; iar peste încă alte două decenii, va începe – și este în desfășurare imperialist-filosofică – traducerea de dicționare din limbi occidentale...

(Numai noi, naivii, mai tămâiem câte un filosof român...)

Față de *Enciclopedie filosofică...* a lui Pârăianu, fără îndoială că *Dicționarul filosofic...* al lui Fanu Duțulescu este un mare pas înainte, prin numărul termenilor, prin indici, prin evoluție lingvistică și îndeosebi prin conținut, prin descrierea termenilor.

N-am făcut o confruntare – nici cu caracter de exemplu, aleatoriu – între modul în care autorul definește, descrie un termen sau altul și modurile în care este descris același termen în dicționare străine. Poate că ar trebui întreprinsă o asemenea analiză comparativă, întrucât dicționarul lui Duțulescu a intrat în istoria filosofiei românești. *Enciclopedia...* lui Pârăianu este o lucrare mai modestă, întrucât autorul ei era de formație universitară și profesională juridică și nu a

¹⁶ An I, nr. 65, 18 aprilie 1946, p. 2.

¹⁷ Paul Caravia, *Gândirea interzisă*, București, Editura Enciclopedică, 2000, p. 172.

strălucit prin cărți în domeniul filosofic, sau măcar prin studii, articole, cronici în publicații cotidiene ori culturale.

Fanu Duțulescu are o experiență de peste 20 de ani la o catedră de filosofie, activitate didactică în cadrul căreia, pentru a se face înțeles de elevi, a trebuit ca mai întâi să-și clarifice lui însuși înțelesurile multimei termenilor cu care expunea și explica ideile filosofice.

Dicționarul... lui Fanu Duțulescu vine către sfârșitul carierei didactice și, totodată, înseamnă un început pentru autorul lui. În următoarele trei decenii, neobositul cercetător și gânditor adună material pentru și redactează câteva ample lucrări cu caracter enciclopedic.

Grigore Traian Pop, cel care a stat de vorbă în 1967 cu profesorul craiovean despre *Dicționarul Enciclopedic Român* (apărut în patru volume în anii '60) ne spune că Fanu Duțulescu avea realizate următoarele lucrări: *Dicționar al tezelor marxiste* – cu 5000 de titluri (conceput ca o „completare” a *Dicționarului...* din 1945); *Dicționar enciclopedic de mitologie universală* (în două variante); *Dicționar enciclopedic al spectacolului* (elaborat parțial în '67).

Cele trei lucrări însumau (în 1967, căci autorul a mai trăit încă un deceniu) câteva (câte?) mii de pagini dactilografiate. (Surse bibliografice ulterioare ne confirmă existența acestor lucrări, rămase în manuscris.)

Cât de puțin ne cunoaștem mulți dintre filosofii noștri...

BIBLIOGRAFIE

LUCRĂRI PRINCIPALE

Organizarea studiului științific al școlarului, în „Analele de psihologie”, vol. IX, 1942, p. 127–198 (rezumat în limba franceză, p. 199–206); *Ritmul gândirii elevului de liceu*, în „Analele de psihologie”, vol. X, 1943, p. 284–299 (rezumat în limba franceză, p. 299–303); *Democratizarea școlii (privire generală)*, Craiova, Institutul de Arte Grafice „Ramuri”, 1945, 109 p.; *Dicționarul filosofiei (Înțelesurile a 1300 termeni)*, Craiova, Editura Scrisul Românesc [1945], VIII + 60 + 310 p.; *Orizontul intelectual și documentarea*. Convorbire cu Red., în „Ramuri”, an IV, nr. 3 (33), 15 martie 1967, p. 8–9.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

Marin Popescu-Spineni, *Contribuțiuni la istoria învățământului superior. Facultatea de Filosofie și Litere din București de la început până în prezent*, București, Editura Cultura Națională, 1928, p. 271; **Mihai Sebastian**, **Al. Firescu**, **Ion Pătrașcu**, *File din istoria învățământului comercial craiovean. 1877–1977*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1977, p. 258–263; **Andrei Nicolae**, **Gheorghe Pârnuță**, *O prestigioasă instituție școlară. Liceul de Filologie-Istorie din Craiova*. Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1985, p. 204; **Andrei Nicolae**,

Gheorghe Pârnuță, *Istoria învățământului din Oltenia*, vol. III, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1994, p. 81, 146, 189, 190, 212, 221, 239, 300 (indice); **Grigore Traian Pop**, *Fanu Al. Duțulescu*, în „Ramuri”, an IV, nr. 8 (38), 15 august 1967, p. 19; **Mariana Leferman, Gabriela Braun, Adrian Năstase** (coord.), *Dicționarul personalităților doljene. Restitutio*, Craiova, Editura Aius, 1999, p. 80; **Marin Diaconu**, *Istoria limbajului filosofic românesc*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2002, p. 133, 215–217, 234, 241, 248.